

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 330.341.1: 338.242

ВАСИЛЬЦІВ Т. Г.,
ШЕХЛОВИЧ А. М.

Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львів
РУДИК С. А.
Львівський торговельно-економічний університет

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРІВ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Проаналізовано основні показники розвитку інноваційної діяльності в Україні у 2005, 2010–2015 рр. Обґрунтовано необхідність активізації розвитку інноваційних кластерів як ефективного інструменту зміцнення економічної безпеки держави та конкурентоспроможності національної економіки. Встановлено, що результатом розвитку інноваційних кластерів може стати виокремлення їх економічної, соціальної та екологічної функцій як на регіональному, так і на державному рівні. Визначено недоліки нормативно-правового регулювання розвитку інноваційних кластерів. Запропоновано рекомендації органам державного управління щодо підвищення ефективності функціонування інноваційних кластерів шляхом удосконалення податкової, амортизаційної та митної політики, формування інституційних умов для розвитку інституцій венчурного фінансування інноваційної діяльності.

Ключові слова: кластери, кластерна форма організації виробництва, інноваційна інфраструктура, інноваційна діяльність, економічна безпека держави.

VASILTSIV T.,
SHEKHLOVYCH A.

Regional Branch of the National Institute for Strategic Studies in Lviv
RUDYK S.
Lviv University of Trade and Economics

DEVELOPMENT OF INNOVATIVE CLUSTERS AS A FACTOR OF PROVIDING OF THE STATE ECONOMIC SECURITY

It is established that an activation of scientific and technological progress, the increase of the level of mechanization and automation of production processes, and the rotation of all branches of the economy objectively led to the necessity of forming an innovation-oriented economy as a strategic direction for modernizing the national economy, improving the country's place in the system of international division of labor, the factor of ensuring the competitiveness and the state economic security. The analysis of the state of innovation activity in Ukraine in 2005, 2010-2015 shows the instability of the development of this functional sphere of the economy. It is established that one of the most effective tools for enhancing innovation activity is the introduction of a cluster model in the national economy, which makes it possible to unite within the clusters of resources and competencies that are not available to individual enterprises. It is proved that the innovation cluster is an integral system of enterprises and organizations for the production of a finished innovative product, which includes the entire innovation chain from the development of a fundamental scientific idea to the production and distribution of finished products. The world experience shows that the result of the development of innovative clusters can be the separation of their economic (an accelerating the pace of structural and technological modernization of the real sector of the economy), social (solving problems of intellectual migration and problems of employment, expansion of social opportunities of the state) and ecological (implementation of energy efficiency policy) functions at the regional and state levels. It was identified that the creation of innovative clusters in Ukraine can become an effective means of rebuilding for: (1) territories whose economies are in a state of systemic crisis, for example, eastern regions, where prolonged armed confrontation has led to significant physical destruction of industrial enterprises and infrastructure; (2) depressed territories, whose level of socio-economic development is traditionally lower than the national average; (3) territories with a strong scientific and technological and innovative potential, but due to the low level of development of scientific and technological cooperation in the innovation sphere, they are characterized by insufficient volumes of implementation of innovative products in the industrial sector of the economy; (4) territories that need solving ecological problems. Based on the analysis of the existing legal and regulatory framework for the development of innovative clusters in Ukraine, there are grounds for concluding that its formation and fragmentation are inconsistent. Laws of Ukraine and other normative-legal documents are substantially, basically, not related and often contradict each other. It is proposed recommendations to public administration to improve the efficiency of the functioning of innovative clusters by improving tax, depreciation and customs policies, forming institutional conditions for the development of venture financing institutions for innovation activities.

Keywords: clusters, cluster form of organization of production, innovation infrastructure, innovation activity, state economic security.

Постановка задачі. Активізація науково-технічного прогресу, підвищення рівня механізації та автоматизації виробничих процесів, роботизація фактично всіх галузей економіки об'єктивно зумовили необхідність формування інноваційно орієнтованої економіки як стратегічного напрямку модернізації

національної економіки, покращення місця країни в системі міжнародного поділу праці, чинника конкурентоспроможності та інструменту протидії новим технологічним викликам глобалізації та загрозам, в т.ч. загрозам зумовлених гібридною агресією Російської Федерації. Водночас для України цей пріоритет залишається нерезалізованим протягом усього періоду незалежності, оскільки незадовільний стан економічної безпеки багато у чому зумовлений недостатньо ефективним використанням інноваційного та науково-технологічного потенціалу країни, інерційністю комерціалізації вітчизняної науки та освіти, низьким рівнем впровадження новітніх науково-технологічних рішень у виробництво та нерозвиненістю наукомістких виробництв.

Ситуація ускладнюється в умовах підвищеної макроекономічної нестабільності та зовнішньої агресії, що сповільнює трансформаційні процеси та структурні перетворення в інноваційній сфері. Через це потреба інтенсифікації структурно-інноваційних зрушень в економіці ще більше загострилася. Вирішення цього завдання потребує створення системи трансформації знань і результатів інтелектуальної праці у інноваційний ринковий продукт. Важливим чинником підвищення рівня економічної безпеки держави є розвиток інноваційних кластерів, які поєднують представників освіти, науки та бізнесу та забезпечують зворотній зв'язок ринку і сфери наукових досліджень.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблеми забезпечення економічної безпеки держави досліджені у наукових працях таких вчених, як З. Варналій [4], О. Власюк [2], В. Геєць [7], Я. Жаліло [5], В. Мартинюк [6]. Стратегічні пріоритети та практичні аспекти активізації інноваційної діяльності, формування інноваційної інфраструктури і розвитку інноваційних кластерів актуалізуються у працях О. Амоші [1], О. Собкевич [8], Л. Федулової [9]. Водночас, питання впливу інноваційних кластерів на рівень економічної безпеки держави, формування інструментарію та заходів для впровадження кластерної моделі в національній економіці залишаються малодослідженими.

Виділення невирішених частин. Незавершеними на сьогодні є результати досліджень, які стосуються зміцнення економічної безпеки держави шляхом впровадження кластерної моделі у національній економіці.

Формулювання цілей. Метою статті є обґрунтування впливу процесів розвитку інноваційних кластерів на рівень економічної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Умови глобального ринкового середовища диктують необхідність активізації інноваційної діяльності як найбільш ефективного інструменту зміцнення економічної безпеки держави та конкурентоспроможності національної економіки. Водночас, аналіз стану інноваційної діяльності в Україні протягом 2005, 2010–2015 рр. свідчить про нестабільність розвитку цієї функціональної сфери економіки (табл. 1).

Таблиця 1

Показники інноваційної діяльності в Україні у 2005, 2010–2015 рр.

(розраховано автором за [3])

Показники	Роки							Абсолютні відхилення (+/-) / Темпи зростання (%) показників 2015 р. до	
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2005	2014
Частка промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, %	11,9	13,8	16,2	17,4	16,8	16,1	17,3	5,4	1,2
Частка промислових підприємств, що впроваджували інновації, %	8,2	11,5	12,8	13,6	12,9	12,1	15,2	7	3,1
Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності, млрд грн.	5,7	8,1	14,3	11,5	9,6	7,7	13,8	2,5 р.	1,8 р.
Освоєно інноваційних видів продукції, найменувань	3152	2408	3238	3403	3138	3661	3136	99,5	85,7
з них нових видів техніки	657	663	615	942	809	1314	966	147,1	73,5
Частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	6,5	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4	-5,1	-1,1
Частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції за межі України, %	50,0	40,7	29,8	36,9	44,8	29,2	37,4	-12,6	8,2

Так, інноваційна діяльність в Україні характеризується повільними темпами зростання кількості інноваційно активних підприємств у промисловості, чисельність яких у 2015 р. зросла лише на 5,4 %

порівняно з 2005 р., а також незначними обсягами реалізованої інноваційної продукції. Її частка в загальному обсязі реалізованої промислової продукції знизилася з 6,5 % у 2005 р. до 1,4 % у 2015 р. За часткою підприємств, що займалися інноваціями, Україна значно поступається розвинутим країнам світу (у США, Японії, Німеччині й Франції частка інноваційно активних підприємств коливається у межах 70-80 %; у країнах ЄС частка підприємств, що впроваджують інновації, вчетверо більша, ніж в Україні). Відтак основною проблемою в інноваційній сфері залишається низька сприйнятливість підприємницького сектору до інновацій, що не сприяє пришвидшенню темпів модернізації реального сектора економіки, розширенню місткості внутрішнього ринку, посиленню конкурентоспроможності і підвищенню економічної ефективності національного господарства.

Слід зазначити, що зростання інноваційної активності підприємств можливе за умови застосування інноваційних стратегічних підходів та інструментів, які закладають елементи інноваційної інфраструктури, створюють належні стимули і мотиви для всіх суб'єктів інноваційної діяльності, вибудовують організаційну структуру управління цими процесами, визначають поточні та стратегічні перспективи розвитку інноваційної діяльності та використання її результатів з метою інклюзивного зростання України. Одним з найбільш ефективних інструментів підвищення інноваційної активності є впровадження кластерної моделі у національній економіці, що уможливить об'єднання у межах кластерів ресурсів та компетенцій, недоступних для окремих підприємств.

Метою розвитку інноваційних кластерів є створення економічних умов та стимулів для об'єднання інтересів всіх учасників інноваційного процесу (від генерування знань до реалізації інноваційної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках). У першу чергу йдеться про активізацію діяльності та розвиток таких інноваційних структур, як (1) бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні центри, інноваційні підприємства, тобто виробничо-технологічна інфраструктура; (2) патентно-кон'юнктурні та маркетингові інституції, які покликані передусім забезпечити зниження трансакційних витрат на пошук інформації про інноваційні розробки, партнерів з комерціалізації технологій і винаходів, захист прав інтелектуальної власності суб'єктів господарювання; (3) інституції венчурного фінансово-інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності як один із найефективніших інструментів залучення інвестицій в інноваційну сферу. Тобто інноваційний кластер є цілісною системою суб'єктів створення інноваційного продукту, що включає весь інноваційний ланцюг від розвитку фундаментальної наукової ідеї до виробництва та дистрибуції готової продукції.

Світовий досвід свідчить, що результатом розвитку інноваційних кластерів може стати виокремлення їх економічної, соціальної та екологічної функцій як на регіональному, так і на державному рівні. Зокрема, економічна функція передбачає пришвидшення темпів структурно-технологічної модернізації реального сектора економіки завдяки зростанню частки наукоємних та високотехнологічних виробництв, створення замкнених ланцюгів виробництва, розширення місткості внутрішнього ринку інновацій та високих технологій; зростання інноваційної активності промислових підприємств завдяки розвитку кооперації між науково-дослідним та виробничим секторами, розвитку державно-приватного партнерства в інноваційній сфері; збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів; усунення диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів, розвитку міжрегіональних та міжгалузевих коопераційних зв'язків.

Соціальна функція стосується вирішення проблем інтелектуальної міграції та проблем працевлаштування шляхом створення висококваліфікованих робочих місць, підвищення продуктивності праці, формування інтелектуального капіталу. Крім того, доведено, що розвиток інноваційних кластерів позитивно впливає на якість життя населення, розширення соціальних можливостей держави, що приводить до підвищення рівня попиту на інноваційну та науково-технологічну продукцію.

Екологічна функція полягає у реалізації політики енергоефективності та енергозбереження шляхом стимулювання наукових досліджень, розробок і впровадженнь інновацій у цій сфері, збільшення частки маловідходних та екологічно чистих технологій, зниження енергоємності промислового виробництва.

Відтак, є підстави стверджувати, що реалізація кластерної моделі у національній економіці є не лише потужним інструментом, але й невід'ємною умовою економічного зростання, причому не односекторного, а комплексного і системного, адже дозволяє забезпечити посилення міжгалузевих синергетичних зв'язків (система вищої освіти, науки, реальний сектор економіки, інституції фінансово-кредитної та інвестиційної сфери), створити основи запровадження інноваційної моделі структурної перебудови і розвитку економіки.

Слід зазначити, що створення інноваційних кластерів в Україні може стати ефективним засобом відбудови для: (1) територій, економіка яких знаходиться у стані системної кризи, наприклад, східних областей, де тривале збройне протистояння призвело до значного фізичного руйнування промислових підприємств та інфраструктури; (2) депресивних територій, рівень соціально-економічного розвитку яких є традиційно нижчим від середньодержавного, а основною метою державної політики є пошук нових альтернатив інструментів розвитку, підвищення ефективності традиційної економічної діяльності; (3) територій, які володіють потужним науково-технологічним та інноваційним потенціалом, розвинутим підприємницьким сектором, однак через низький рівень розвитку науково-дослідної та технологічної кооперації в інноваційній сфері, характеризуються недостатніми обсягами та невисокою ефективністю

реалізації інноваційної продукції у виробничому секторі економіки; (4) територій, які потребують вирішення еколого-техногенних проблем внаслідок домінування низькотехнологічних виробництв та добувної промисловості.

Водночас декларування урядом України інноваційної моделі розвитку впродовж усього періоду незалежності так і не було підтверджено системними заходами довгострокового характеру. Створення організаційно-економічних елементів інноваційної інфраструктури, в т.ч. інноваційних кластерів, значною мірою мало стихійний характер без концептуального узгодження із пріоритетами інноваційного розвитку. Це перешкоджало формуванню ефективної інституційної інфраструктури інтеграції науково-дослідної та інноваційної діяльності, яка б відповідала сучасним ринковим вимогам та давала можливість налагодити завершений цикл інноваційної діяльності у промисловості – від створення інновацій до впровадження їх у виробництво.

Крім того, за результатами аналізу існуючого нормативно-правового базису розвитку інноваційних кластерів в Україні є підстави зробити висновок про непослідовність її формування та фрагментарність. Закони України й інші нормативно-правові документи змістовно, в основному, не пов'язані між собою і досить часто суперечать один одному. При цьому, вітчизняні органи державного управління декларують привабливі для інноваційно-активних підприємств умови введення бізнесу, при цьому законодавчо не забезпечують дієві механізми пільгового оподаткування чи бюджетного фінансування науково-технологічної та інноваційної діяльності. Зокрема, статтю розділу V «Особливості в оподаткуванні та митному регулюванні інноваційної діяльності» Закону України «Про інноваційну діяльність» було виключено, скасовано такі податкові пільги як звільнення від сплати податку на прибуток та сплату ПДВ податковим векселем при імпорті. Наслідком цього стало вибудування кластерної моделі, в якій елементи належним чином виконують далеко не всі задекларовані їм функції.

На наше переконання, важливою передумовою формування і реалізації кластерної моделі в цілях зміцнення економічної безпеки України має стати реалізація дієвої (з конкретними кількісно-якісними результатами) державної політики розвитку інноваційної діяльності та використання її досягнень у соціально-економічній сфері, включно з організаційною роботою щодо «площадок» співпраці науково-дослідної сфери, підприємств, інноваційних фірм та інвесторів. Тобто структур, які б поєднували організаційні засоби влади (як центральної, так і місцевої), бізнесових структур, а також освітньо-наукових інституцій, інноваційних та венчурних фірм з метою досягнення органічної взаємодії всіх стадій інноваційного циклу, коли всі суб'єкти злагоджено працюють на кінцевий інноваційний результат.

З метою підвищення ефективності функціонування інноваційних кластерів в контексті забезпечення економічної безпеки держави необхідним видається реформування системи фінансового стимулювання: (1) податкової політики через встановлення податкових преференцій для підприємств, які здійснюють НДДКР при моніторингу ефективності таких пільг, запровадження інвестиційно-інноваційного податкового кредиту щодо сплати податку на прибуток, отриманого від реалізації інноваційної продукції; (2) амортизаційної політики шляхом підвищення норм податкової амортизації основних фондів для виробників високотехнологічної продукції, застосування бонусної амортизації для науково-дослідного та дослідно-конструкторського обладнання; (3) митної політики через передбачення штрафних санкцій за нецільове використання ввезеного без сплати ввізного мита устаткування, обладнання та комплектуючих до них суб'єктами інноваційної діяльності.

Крім того, необхідною умовою ефективного залучення інвестицій в розвиток інноваційної діяльності є формування інституційних умов для розвитку інституцій венчурного фінансування інноваційної діяльності. Йде мова про прийняття Закону України «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері», в якому чітко визначити схеми залучення приватного капіталу до фінансування прикладних НДДКР, при цьому забезпечивши власникам приватного капіталу відповідні права на інтелектуальну власність і подальшу комерціалізацію отриманих в ході таких прикладних досліджень результатів, а також передбачити штрафні санкції щодо інституцій венчурного фінансування, які не вкладають кошти у високотехнологічні галузі, а обмежуються традиційними. Доцільними є створення Державного венчурного фонду, який виконуватиме функції прямого фінансування венчурних проєктів з граничним розміром державної участі (50 %) і за допомогою участі у створенні державно-приватних фондів з різними венчурними компаніями з управління активами.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Розбудова дієздатної інноваційної інфраструктури та створення інноваційних кластерів здійснює позитивний синергетичний вплив на економічну безпеку держави шляхом забезпечення зростання частки наукоємних та високотехнологічних виробництв, зростання інноваційної активності промислових підприємств, усунення диспропорцій у соціально-економічному розвитку регіонів. Важливою передумовою розвитку інноваційних кластерів в Україні має стати реалізація дієвої, з конкретними кількісно-якісними результатами, державної політики розвитку інноваційної діяльності та використання її досягнень у соціально-економічній сфері, включно з організаційною роботою щодо створення «майданчиків» співпраці науково-дослідної сфери, підприємств, інноваційних фірм та інвесторів. Подальші дослідження у цій сфері доречно сконцентрувати над вдосконаленням державної політики розвитку інноваційних кластерів в контексті забезпечення економічної безпеки держави.

Література

1. Амоша О. І. Перспективи формування транскордонних єврорегіональних інноваційних систем і нанотехнологічних кластерів / О. І. Амоша, В. І. Ляшенко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2008. – Вип. 3. – С. 159–176.
2. Власюк О. С. Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання / О. С. Власюк. – К. : ДННУ «Академія фінансового управління». 2011. – 474 с.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Економічна безпека / З. С. Варналій, П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул та ін. ; за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
5. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – 336 с.
6. Мартинюк В.П. Оцінка стану національної економіки на основі інтегрального показника економічної безпеки держави / В.П. Мартинюк // Економіка, менеджмент, підприємництво. – 2013. – № 25 (I). – С. 179–188.
7. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова та ін. ; за ред. В. М. Гейця. – Х. : Інжек, 2006. – 240 с.
8. Собкевич О. В. Розвиток кластерів як чинник інвестиційно-інноваційного зростання економіки України / О. В. Собкевич, А. В. Шевченко // Стратегія розвитку України. – 2011. – № 3. – С. 3–37.
9. Федулова Л. І. Інноваційні кластери – ядро регіональних інноваційних екосистем / Л. І. Федулова // Мультидисциплінарні академічні дослідження і глобальні інновації: гуманітарні та соціальні науки : Матер. I Міжнар. наук.-практ. конф. (Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, 10–11 вересня 2015 р.). – К. : КНЛУ, 2015. – С. 95–99.

References

1. Amosha O. I., Lyashenko V. I. Prospects for the Formation of Transboundary Euroregional Innovation Systems and Nanotechnological Clusters, Socio-economic problems of the modern period of Ukraine, 2008, pp. 159-176.
2. Vlasjuk O. S. Economic Security of Ukraine in Conditions of Market Transformation and Anti-Crisis Regulation, Kyiv, State Educational and Scientific Institution «Academy of Financial Management», 2011, 474 p.
3. State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Economic Security, Ed. S. S. Varnaliy, Kyiv, Knowledge, 2009, 647 p.
5. Zhalilo Y. A. Theory and practice of forming an effective economic strategy of the state: monograph, Kyiv, National Institute for Strategic Studies, 2009, 336 p.
6. Martyniuk V. P. Assessment of the state of the national economy based on the integral indicator of the economic security of the state, Economics, management, entrepreneurship, 2013, pp. 179-188.
7. Simulation of economic security: state, region, enterprise, Ed. V.M. Heyets, Kharkiv, Inzhhek, 2006, 240 p.
8. Sobkevich O. V., Shevchenko A.V. Development of clusters as a factor of investment and innovation growth of the Ukrainian economy, Strategy of development of Ukraine, 2011, pp. 31-37.
9. Fedulova L. I. Innovation clusters – the core of regional innovation ecosystems, Multidisciplinary academic research and global innovations: humanitarian and social sciences: Materials of the I International Scientific and Practical Conference, Kyiv, Kyiv National Linguistic University, 2015, pp. 95-99.

Рецензія/Peer review : 24.01.2018
Надрукована/Printed : 12.02.2018
Рецензент: д.е.н., проф. Флейчук М. І.